

KOLTAY András: *Az új média és a szólásszabadság – A nyilvánosság alkotmányos alapjainak újragondolása*

Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 325 oldal, ISBN 978 963 295 879 8

Talán már mindenki ismeri azt a kissé közhelyesé vált kifejezést, hogy a média napról napra változik. Ez azonban semmit sem vesz el az állítás valóságtartalmából, hiszen akár kutatóként, akár átlagos szemlélődőként fordulunk a média világa felé, nyilvánvalóvá válik számunkra, hogy gyökeres átalakuláson megy át a nyilvánosság, a tömeg-tájékoztatás vagy akár a sajtó. Ezen jelenségek hatására létrejövő új médiakörnyezetet, vagyis az új média megjelenése közvetetten és közvetlenül is hatással van a szólásszabadság mai felfogására. Erről a változásról írt könyvet Koltay András „Az új média és a szólásszabadság” címmel, mely idén jelent meg a Wolters Kluwer Kiadó Médiatudományi sorozatának részeként. A mű Koltay András „New Media and Freedom of Expression” címmel idén megjelent angol nyelvű monográfiájának fordítása.

A kötet átfogó képet ad a demokratikus nyilvánosságot és a szólásszabadságot érintő legújabb fejleményekről, valamint arról, hogy merre is haladhat tovább a médiaszabályozás jövője. A több mint háromszáz oldalas kötet a szólás és sajtószabadság alapvetései, és a médiaszabályozás hagyományos természetének bemutatása után külön fejezetben mutatja be általános jelleggel a kapuőröket és azok szabályozási környezetét, majd részletesen szól az internetszolgáltatókról, a keresőmotorokról, a social media platformokról, valamint tárgyalásra kerülnek a kommentek utáni felelősséggel kapcsolatos kérdések is. A szerző az internetes kapuőrökre vonatkozó szabályozások jövőbeni lehetőségeinek felvázolásával zárja a művet, melynek magyar fordítása kibővül egy speciálisan a hazai jogrendszerrel foglalkozó kiegészítéssel is.

A kötet időzítése mondhatni tökéletes, hiszen egy olyan kor hajnalán vagyunk, amikor kifejezetten időszerű a nyilvánosság alapjainak újragondolása. Vitathatatlan, hogy a nyilvánosság legújabb fóruma az internet lett. Máshogyan jutunk információhoz, máshogyan tájékozódunk, megváltoztak a hír- és tartalomfogyasztási szokásaink, sőt maga a megtekinteni kívánt tartalom is jelentős mértékben átalakult. Az élet szinte minden területén hatalmas változást hozott ez az újfajta „digitális forradalom”. Ezen változások előidézői, katalizátorai és „felügyelői” azon globális tech-vállalatok, melyek termékeit nap mint nap több milliárd ember használja világszerte. A Google, a Facebook, a Twitter vagy az Amazon befolyása ma már vetekszik a legnagyobb média-vállalatokéval. Ők azok, akik az online tartalomfogyasztás túlnyomó részét generálják. Ők azok, akik meghatározzák, hogy az átlagos internethasználó mit és hogyan lát és érhet el. Másképpen mondvá ezek azok a vállalatok, amelyeken keresztül használjuk az internetet, és amelyeken keresztül eljut hozzánk az információ, vagyis ők azok akik a felhasználó és a tartalom-előállító között közvetítenek, ők azok a kapuőrök, akik az átlagfelhasználó számára a tartalomhozáférés szinte kizárólagos letéteményesei.

A kapuőrök befolyása és jelentősége vitathatatlanul megnőtt, míg a korábbi kapuőrök (mint a nyomda, újságárus, műsorszolgáltató) folyamatosan vesztenek népszerűs-

ségükből és befolyásukból. Az internetes kommunikációban nemcsak a tartalom-elő-állítók, hanem a közvetítőszolgáltatók is különösen meghatározó jelentőséggel bírnak, kontrolljuk ugyanis kiterjed arra, hogy ki, hogyan, és mit mondhat vagy közvetíthet a nyilvánosság számára, még ha ezeket nem is közvetlen irányítással, hanem algoritmusokon keresztül is teszik. Az algoritmusok voltaképpen automatizált parancssorok, melyek meghatározott kritériumok alapján szűrik, rendezik, sorolják be a tartalmakat, sőt adott esetben a tartalmak elérhetetlenné tétele is ilyen automatizált rendszer alapján történik. Ahogyan arra Koltay is rámutat, a fő kérdés az algoritmusok tevékenységét érintő felelősségben rejlik, pontosabban abban, hogy az algoritmusok cselekedetei milyen mértékben minősülhetnek a gép, vagy az adott kódot író személy (végső soron a kapuőr) beszédének, ha pedig annak tekintjük, akkor milyen mértékben illeti meg őt a szólásszabadság joga döntési meghozatala során. Érdekfeszítő kérdéseket vet fel, hogy vajon a kapuőröknek és az algoritmusoknak meddig terjed a szólásszabadsága, vagyis tilthatnak-e (vagy legalábbis hátrébb sorolhatnak-e) bizonyos véleményeket, mondván ezzel csak az Első Alkotmánykiegészítés által biztosított jogait gyakorolják, vagy hogy a keresőmotorok találati listája lehet-e önmagában vélemény. Bár a listát egy automatizált rendszer alkotja, a sorrend létrehozása során azonban döntéseket kell hoznia, melyek egy előre, emberek által megadott szempontrendszer alapján születnek, másképpen mondva a keresési találatok végső soron manipulált eredmények. Koltay András szerint a keresőmotorok ezzel egyértelműen szerkesztőkkel válnak. A keresési eredményeket külső szempontok alapján befolyásolják, és így az általuk sokszor hivatkozott passzív szereppel ellentétben egyértelműen tevékeny, aktív szereplők, akik jelentős befolyást gyakorolnak az internetes nyilvánosságra.

Az eddigiek alapján is nyilvánvalóvá vált, hogy a technológiának sokkal nagyobb szerepe lett a média terén, mint korábban volt. Ez teszi aktuálissá Koltay András kötetét is, amely tökéletes arányban érzékelteti a múlt és a jelen médiakörnyezetének összefüggéseit, akár hasonlóságuk, akár különbségük kerül éppen a górcső alá. A kötet első részében bemutatásra kerül, hogy az évtizedek, évszázadok során hogyan alakult ki és változott a szólásszabadságról való gondolkodásunk, valamint a hozzá kapcsolódó szabályozás. Az új média szólásszabadsággal kapcsolatos kérdéseiről ugyanis lehetetlen anélkül beszélnünk, hogy górcső alá vennénk, milyen elvek mentén született meg a jelenlegi médiaszabályozási környezet. Ezt követően pedig nyilvánvalóvá válik, hogy bár sok tekintetben nem akkorák a különbségek a „rég” és az „új” média által felmerülő problémák között, mégis számos olyan új jelenséggel találkozunk, amelyek vagy tovább mélyítik az eddigi dilemmákat (pl. cenzúra kérdése, pluralizmus, állami beavatkozás mértéke) vagy teljesen új nehézségeket szülnek.

Ilyen új megközelítést igénylő jelenségnek tekinthetjük az egyre nagyobb népszerűségnek örvendő social media oldalakat is, amelyek mára a nyilvánosság egyik alapvető lehetőségeivé váltak. A legtöbb internetező számára kiindulási pontként szolgálnak, nem csupán az ismerősök, vagy követett oldalak tartalmait böngészik, hanem rajtuk keresztül érnek el más internetes tartalmakat is, legyenek azok videók, újságcikkek, hosszabb értekezések, vagy politikai állásfoglalások. Kapuőr-szerepük és jelentőségük megkérdőjelezhetetlen, napjainkban pedig már a demokratikus nyilvánossággal kapcsolatos felelősségük is egyre inkább kezd előtérbe kerülni. A szerző is rámutat, hogy a social media platformok gyökeresen alakítják át a tájékozódás és a véleményközlés ko-

rábban ismert módjait. Amellett, hogy új véleménynyilvánítási formákat hoznak létre, (pl. megosztás, like-olás, retweetelés, emoji használata) el is téríthetik a felhasználók tájékozódási formáit az ún. buborék, vagy „napi én” létrehozásával. Különösen érdekes Koltay azon meglátása, mely szerint a tömeges online véleményközlés nem csupán pozitív hatással lehet a szólásszabadságra, hanem hátrányként is értékelhető. Példaként említi ezen a téren a közösségi oldalak újságírásra gyakorolt kedvezőtlen hatásait, a bűncselekmények nyilvános elkövetésére – élő közvetítésekkel – való ösztönző jellegét vagy a hamis hírek és a félretájékoztatás jelenségének elterjedését.

A hasonló online platformok szabályozásával kapcsolatban azonban furcsa kettősség uralkodik. Egyrésztől eddig szinte minden korábbi javaslat, amely az internetes kommunikáció valamilyen formában történő szabályozására tett volna kísérletet, heves ellenállásba ütközött, és végül a tiltakozások következményeként még megszületése előtt elbukott. Az internet szabadságát féltők minél kevesebb beleszólást szeretnének adni az állam kezébe az online kommunikáció felügyeletét illetően, és elzárkóznak minden olyan lehetőségtől, amely bármilyen formában vagy módon csorbítaná a szabadságjogokat.

Másrésztől viszont egyre hangosabbak azok a hangok, amelyek megalégték az online platformok hegemoniáját, és valamiféle állami szabályozást sürgetnek. Szerintük az a fajta önszabályozásra épülő modell, amelyet a platformok eddig alkalmaztak, nyilvánvalóan elbukott, és sorozatosan kerülnek napvilágra olyan információk, amelyek ezt támasztják alá. A különböző adatvédelmi visszaélések, erőszakos tartalmakkal kapcsolatos botrányok, a gyűlöletbeszédet vagy terrorista cselekményeket közvetítő oldalakkal szembeni sikertelen fellépés miatt már kutatók, politikusok, egyszerű választópolgárok is egyre hangosabban követelik a közösségi oldalak és a közvetítőszolgáltatók szigorúbb állami szabályozását.

Nagyon nehéz megtalálni a kellő egyensúlyt a két „versengő” érdek között. Ha elfogadjuk azt az alapvetést, hogy az internet egy szabályozatlan, szabad platform, akkor ebből a nézőpontból minden szabályozásra tett kísérlet bizonyos szabadságaink elvesztését jelentené. Ahogyan Koltay is fogalmaz, az internetes infrastruktúra szabályozása szólásszabadság-korlátozásnak minősülhet, még ha nem is közvetlenül azt próbálja szabályozni, hogy mit lehet és mit nem lehet kimondani.

Jelenleg úgy tűnik, hogy nem csupán a jogalkotók, hanem maguk a platformok is a szabályozás irányába tendálnak, más kérdés, hogy milyen indíttatásból. Ha félretesszük a szólásszabadság eszméivel kicsit sem összeegyeztethető antidemokratikus motivációkat, melyek korlátozni szeretnék az állampolgárok internetes szabadságát, akkor azt mondhatjuk, hogy a legtöbb komolyan vehető szabályozási kezdeményezés azért jött létre, hogy az internetet egy biztonságosabb, jobb helyé tegyék akár a kiskorúak, akár a felnőtt állampolgárok számára. Bár feltételezhető, hogy a platformok sem gondolkodnak másképpen, a szabályozás felé fordulásuk elsődleges indítéka vélhetően mégis inkább gazdasági jellegű, hiszen sokkal költséghatékonyabb egy általános szabályrendszernek megfelelni, mint minden országban külön-külön betartani az eltérő jogszabályokat. Ez persze felveti azt a korántsem könnyen megválaszolható kérdést, hogy mégis milyen elvek mentén, és milyen felhatalmazottság alapján történhet ez a szabályozás.

Koltay művében a jövőbeni európai szabályozásnak négy lehetséges modelljét vizsgálja fel. Szerinte az első lehetőség az amerikai modell átvétele, amely az állam szólásszabadságba való indokolatlan beavatkozása ellen nyújt védelmet, a sokszínűség kérdé-

sét pedig a platformokra bizza. A második modell egyfajta gyengébb társszabályozás, melynek megteremtésére voltaképp jelenleg törekszik az Európai Unió, a platformok által elfogadott különböző önkéntes vállalások betartásával. A harmadik lehetséges verzió az állami szabályozás erősítése lenne, mely egyfajta erősebb társszabályozás formájában lehetővé tenné a médiaszabályozás bizonyos eszközeinek alkalmazását, azonban igényelné egy külső, független felülvizsgálati fórum létrehozását, akár hatóság akár valamilyen más testület működtetésével. Utolsó lehetséges megoldási modellként Koltay a magánszabályozás teljes tilalmát nevezi meg, mely voltaképpen a platformokat kötelezné egyfajta semlegességre, és megtiltaná a magáncenzúra alkalmazását, mindemellett azonban nehézkessé tenné az esetleges jogsértő tartalmak eltávolításával kapcsolatos kérdések megválaszolását.

Bármelyik modell is valósul meg a jövőben, önmagában egyik sem képes tökéletesen megválaszolni az összes felmerülő problémát. Koltay András kötetének fő üzenete nem is ebben keresendő, hanem abban, hogy bárhogyan is alakul a későbbi szabályozás (vagy éppen annak hiánya), a szólásszabadság jogáról alkotott képünk alapvetően átalakul. Ahogyan a szerző fogalmaz: „akármilyen kötelezettségeket ír is elő a jövőben a social media platformok számára az állami vagy a közös európai jog, az állam és a platformok kényszerű egymásrautaltságban léteznek: a platformok részben kikényszerített részben önként vállalt jogalkalmazása pedig zárójelbe teszi a szólásszabadság tényleges jogi doktrínáit és szűkíti az alkalmazási körüket.”

A nemzetállamoknak ma már nem privilégiuma a szólásszabadság határainak megállapítása és azok felügyelete, ezt ugyanis már globális szereplők teszik, akik saját szólásszabadság-kódexüket terjesztik ki a világ minden pontjára. Nem lehet többé őket kizárni a szólásszabadság doktrínáinak meghatározását övező diskurzusokból, hiszen ahogyan Koltay is fogalmaz, a szólásszabadság jogának meghatározói (az államok) és alkalmazói (a platformok) egymásra vannak utalva, és bár mindkét fél szeretné megtartani saját „kizárólagos jogosultságait” a nyilvánosság alapvető kérdéseivel kapcsolatban, az ideális megoldás érdekében mindkét félnek engednie kell idővel. Természetesen sok minden változhat még, és még nagyon sok kérdés vár megválaszolásra ebben a témában, egy dolgot már most teljes bizonyossággal kijelenthetünk: Koltay szavaival élve „a szólásszabadság joga abban a formájában ahogyan megismertük, alapvető változásokon megy keresztül”.

Ez a mű esszenciális gondolata, mely tökéletesen rávilágít arra, hogy az új média megjelenése és térhódítása milyen fundamentális új értelmezéseket igényel, és amely a kötet alcímének megfelelően arra készlet bennünket, hogy újragondoljuk a nyilvánosság alkotmányos alapjairól kialakított véleményünket. Különösen üdvözlendő, hogy a kötet eredeti, angol nyelvű megjelenésének köszönhetően nem csupán a hazai közönség számára szolgálhat kiindulópontként, hanem a nemzetközi diskurzus részévé válva igen széles körben válik megismerhetővé a mű minden érdeklődő számára. Ebből következően pedig a kötet remélhetőleg további előremutató tudományos eredmények alapját képezi majd a jövőben.